

MEĐUKULTURALNA KOMPETENCIJA U NASTAVI STRANOGA I DRUGOGA JEZIKA

*Jasna Novak Milić**

Filozofski fakultet, Zagreb

Neosporna je činjenica da svako učenje, odnosno poučavanje stranoga jezika podrazumijeva i, izravno ili neizravno, učenje o kulturi, odnosno usvajanje osnovnih kulturnih činjenica presudnih za snalaženje i preživljavanje u zemlji u kojoj se govori J2.

Različite skupine učenika strani jezik uče ponajprije kako bi njime komunicirali u svakodnevnome životu. A da bi se jezikom služilo na odgovarajući način, nužno je, osim jezične, postići i međukulturalnu kompetenciju. Stoga bi učenje o navikama, pravilima ponašanja, običajima i sl. trebalo činiti jednako važnu sastavnicu nastave kao i gramatika ili pisanje. Jer, nepoznavanje pravila ponašanja u određenim situacijama može jednako često, ako ne i češće, biti uzrokom nesporazuma kao i pogrešna uporaba gramatičkih struktura. Čini se da je određenu međukulturalnu kompetenciju katkada važno postići i prije jezične, jer je često potrebna već pri prvome susretu s novom kulturom.

U ovome se radu raspravlja o važnosti međukulturalne kompetencije te o mogućnostima njezinoga razvoja u nastavi stranoga ili drugoga jezika.

Ključne riječi: međukulturalna kompetencija, drugi jezik, strani jezik, glotodidaktika

0. UVOD

Jezik i kultura povezani su, premda nije uvijek sasvim jasno na koji način. Jezik istovremeno odražava kulturu, ali i utječe na nju i obratno. Naučiti, stoga, u potpunosti J2¹, a da se istovremeno ne uči njegova kultura, nemoguće je, kao što je nemoguće shvatiti kulturu J2 bez znanja J2, odnosno bez znanja o J2.

Da bismo, dakle, govornika J2 smatrali kompetentnim, on mora ovladati ne samo lingvističkim znanjima (izgovorom, gramatikom i rječnikom), nego i paralingvističkim (rabiti odgovarajuću boju glasa, ton i brzinu te ekspresivne načine izražavanja), ekstralingvističkim (usvojiti odgovarajuće neverbalne sastavnice jezika, kao što su geste, pokreti, načini dodirivanja i sl.) te sociolingvističkim znanjem, koje podrazumijeva promjene u ponašanju ovisno o kontekstu u kojemu se odvija govorni čin na takav način da ono bude prihvatljivo

* Jasna Novak Milić, Filozofski fakultet, Zagreb, Odsjek za anglistiku, Katedra za skandinavistiku; e-mail: jnmilic@ffzg.hr

domaćinima, govornicima J2 (SIT, 2001). To znači da kompetentan strani govornik mora, na primjer, znati da govornici švedskoga jezika izrazito nepristojnim smatraju prekidanje sugovornika u razgovoru i da svaka stanka u govoru nikako ne znači da je govornik završio, ali da se, kao i Amerikanci, čak i u akademskome okruženju, najčešće svi oslovljavaju samo imenom, da je u hrvatskome nepristojno starijoj ili nepoznatoj osobi obratiti se s *ti*, da grčko odmahivanje glavom lijevo-desno ne znači „ne”, nego „da” itd. Upravo se stoga u današnje vrijeme u literaturi govori o jezikokulturi (*languaculture*; Agar, 1994), a u skladu s time pred nastavu drugoga i stranoga jezika, kao i općega obrazovanja, postavljaju se novi ciljevi – razvijanje otvorenosti, tolerancije, ostvarivanje ljudskih prava i sl.

1. MEĐUKULTURALNA KOMUNIKACIJSKA KOMPETENCIJA

Međukulturalna komunikacijska kompetencija² (MKK) nije jednoznačno definirana pojava. To je sposobnost uspješnoga i odgovarajućega ponašanja u kulturi domaćina (SH, 2001) ili sposobnost uspješnoga i odgovarajućega ponašanja s pripadnicima drugoga jezika i kulture pod njihovim uvjetima (Fantini, 1995). Za Byrama (1997) ona je znanje o drugima, znanje o sebi, sposobnost tumačenja i povezivanja, sposobnost otkrivanja i/ili interakcije, uvažavanje tuđih vrijednosti, uvjerenja i ponašanja te relativiziranje samoga sebe, ali i lingvistička kompetencija. Ona je sposobnost viđenja samoga sebe kao što nas drugi vide (Byram, u Bandura, 2003).

MKK nije općeprihvaćena kao cilj učenja i poučavanja stranih jezika. Tek poneki autori u novije se vrijeme suprotstavljaju još uvijek raširenom vjerovanju da je jezik samo stalan sustav formalnih oblika i smatraju da jezik treba poučavati kao kulturu – *language as culture* (Agar, 1994; Fantini, 1995; Kramsh, 1993, 1998; sve prema Belz, 2003). Istraživanja su MKK u nastavi stranih jezika rijetka i nedostatna.

MKK složena je pojava i čini je niz sastavnica (Fantini, 1995): **karakterne osobine** (fleksibilnost, smisao za humor, strpljenje, otvorenost, zanimanje, znatiželja, empatija, uvažavanje različitosti, suzdržavanje od osuđivanja itd.), **tri područja ili domene** (sposobnost uspostave i održavanja međuljudskih odnosa, sposobnost sporazumijevanja s minimalnim gubitkom značenja ili njegovom promjenom, sposobnost suradnje u svrhu ostvarivanja zajedničkih ciljeva ili potreba); **četiri dimenzije** (znanje, (pozitivni) stavovi, vještine, svijest), **visoka jezična kompetencija te različiti stupnjevi longitudinalnoga i razvojnoga procesa**.

S određenim se karakternim osobinama čovjek rađa, a dio ih razvija tijekom djetinjstva i adolescencije. Na njih se malo može utjecati nastavom stranoga jezika. Na tri se područja može utjecati u svakoj dobi, a da bi se postalo međukulturalno kompetentnim govornikom drugoga i stranoga jezika, potrebno je razviti sve četiri dimenzije: znanje jezika i znanje o kulturi domaćina, vještinu prilagođavanja novomu kontekstu, sposobnost prihvaćanja kulture domaćina (pozitivan stav) te kroz čitav proces razvijati pojačanu svijest o sebi, o vlastitoj i kulturi domaćina. I vještina sporazumijevanja na stranome jeziku ključna je za razvoj MKK. Ona utječe na vlastitu percepciju, konceptualizaciju i izražavanje u oba jezika. Pod različitim se stupnjevima longitudinalnoga i razvojnoga procesa podrazumijevaju različite razine

jezičnoga i kulturološkoga znanja ovisno o tome koliko vremena učenik boravi u K2. Fantini (2001), na primjer, izdvaja ove stupnjeve: 1. putnik (učenik koji kratkoročno boravi u K2), 2. nastanjenik (učenik koji u K2 provede nekoliko mjeseci), 3. profesionalac (višestruki duži boravci i veliko iskustvo) i 4. međukulturalni / višekulturalni specijalist (MKK približna onoj pripadnika K2, sudjeluje u organizaciji i provođenju međukulturalnoga obrazovanja)³. Toj podjeli odgovara i ona u kojoj su stupnjevi samo drugačije nazvani: 1. novak/početak, 2. srednji, 3. napredni i 4. nadmoćni⁴ (SIT, 2001). Stupnjevi, odnosno njihovi nazivi, mogu se prilagođavati ovisno o programu na koji se odnose, njegovim potrebama i ciljevima.

2. MEĐUKULTURALNA KOMPETENCIJA I UČENJE STRANIH JEZIKA

Poučavanje J2 nemoguće je bez poučavanja o K2. Stoga svaki postojeći udžbenik stranoga jezika nastoji zadovoljiti tu potrebu. No, pristup se K2 razlikuje ovisno o udžbeniku, nastavniku, učenicima, okolini itd. O slučajevima se neprihvatljivoga poučavanja K2 često govori – o slučajevima kada se želi poučavati o kulturi, ali o kulturi kakva zapravo ne postoji; o primjerima nastavnih jedinica koji su pretjerani i nestvarni, u kojima je kultura oblikovana na takav način da ne prikazuje pravu stvarnost, nego služi kao sredstvo za obradu pojedinih gramatičkih jedinica. Tako prikazana K2 može učenicima više štetiti nego koristiti.

Ciljevi su učenika stranih jezika različiti. Nekim je učenicima najvažnije postići jezičnu kompetenciju izvornih govornika, drugima je cilj biti prihvaćen u kulturi zemlje domaćina, a treći u kulturi domaćina trebaju tek preživjeti (Fantini, 1995). Malobrojni su oni učenici J2 kojima je svladavanje znanja o jeziku jedini cilj (npr. jezikoslovci koji iz profesionalne znatiželje ili potrebe uče egzotične jezike). MKK je za većinu učenika J2 jednako važna, a katkada i važnija od visoke jezične kompetencije. Visoka MKK ne zahtijeva jezičnu sposobnost izvornih govornika, pa čak ni osnovno znanje J2, ali je znanje J2 obično pokazatelj da je postignuta barem određena razina MKK.

Nastava stranih jezika, tj. formalno učenje J2, najčešće nije dostatna za razvijanje visoke MKK niti nužno utječe na stvaranje pozitivnih stavova prema govornicima i kulturi J2. Međutim, u nastavi se stranih jezika može i treba ostvariti barem minimalna razina MKK – postizanje tolerancije i razumijevanja kulture domaćina, a poželjno je postići i uvažavanje i priznavanje vrijednosti K2.

Posljedice nepoznavanja K2 mogu uzrokovati neugodnosti, nesporazume, pa čak i potencijalno opasne situacije za govornike J2. Tako se Australac u Hrvatskoj može neugodno iznenaditi kad otkrije da za svoj rođendan večeru ili piće plaća on svojim gostima, a ne njegovi gosti njemu. Amerikanka u hrvatskoj obitelji može požaliti što je preskočila ručak očekujući obilnu večeru, a Japanac u Meksiku može ostati zaprepašten, možda i uplašen, količinom tjelesnih dodira i poljubaca već pri samome upoznavanju. Da su struja i voda skupe i da se štede, važno je znati svim gostima hrvatskih obitelji žele li izbjeći da postanu nepoželjni gosti, a Hrvati moraju pripaziti kome smiju i kome ne smiju staviti ruku oko ramena, da ne budu optuženi za seksualno uznemiravanje.

Navedeni primjeri pokazuju koliko je važno znanje o tome kakvo se ponašanje očekuje i smatra prihvatljivim u K2. No, u određenim je situacijama važno znati i kakav se jezik

očekuje, a da bi se ponašanje smatralo prihvatljivim, uobičajenim i poželjnim. Veza je kulture i jezika vidljiva na svim jezičnim razinama, no posebno je to izraženo u leksiku i pragmatici. Izbor zamjenice *ti* ili *Vi*, kompliment ili prigovor, uz odgovarajuće ponašanje, zahtijevaju i poštivanje određenih jezičnih normi J2.

Upravo zbog posljedica do kojih može dovesti nepoznavanje K2, nastava bi stranih jezika već na početnim stupnjevima trebala moći učenike J2 pripremiti barem za najčešće situacije, odnosno, pripremiti ih na mogućnost postojanja različitosti i osposobiti ih za njihovo prevladavanje. Takva visoka očekivanja koja se stavljaju pred nastavu stranih jezika nije lako ostvariti u malome broju sati u kojem se J2 često predaje.

Jedan je od četiri najčešća načina poučavanja K2 (Galloway, 1985) puko nabranje činjenica: *u Hrvatskoj se jedu čevapčići, Talijani su niski, u Švedskoj je hladno, borbe bikova tipične su za Španjolsku* itd. Takvo poučavanje kulture kao niza činjenica dovodi do zaključka da je kultura statična tvorevina i do nastajanja stereotipa. Sličan, ali tek nešto životniji pristup rabe nastavnici J2 koji svojim učenicima, usput, kako se čega sjetite, govore o svojim iskustvima s K2, putovanjima u zemlju K2 i susretima s govornicima J2. Za razliku od ovih, takozvani 4F pristup⁵ podrazumijeva barem kraći boravak u K2 i obilaženje folklornih manifestacija i različitih festivala, posjećivanje sajмова, tržnica i sl., te kušanje hrane K2. Pristup u kojem nastavnici nastupa kao turistički vodič također tek površinski zadire u K2.

U skladu s novim ciljevima nastave stranih jezika ovakvi su pristupi nezadovoljavajući i nedostatni. Svi oni potpomažu nastajanje stereotipa, a ne uvažavaju kulturnu raznolikost i promjenjivost. Stoga novi standardi u poučavanju J2 kao ciljeve procesa učenja i usvajanja jezika, uz jezičnu kompetenciju, navode komunikaciju, kulturu, usporedbe, veze i zajednicu⁶ (SIT, 2001). Pri tome komunikacija podrazumijeva da se jezični razvoj sastoji od usvajanja različitih jezičnih uloga (pozdravi, zamolbe, postavljanje pitanja, komplimenti i sl.), sadržaja, dakle, onoga što se kaže kako bi se ostvarila jezična uloga, i točnosti (kvaliteta izgovora, odabir riječi, gramatička točnost, sposobnost razumijevanja i tečnost). Kultura označava povezanost jezika i kulture, njihovu međusobnu ovisnost i utjecaj. Samo zajedno omogućavaju govorniku da izrazi svoje mišljenje. Usporedbama je cilj podsjetiti i osvijestiti značajke vlastite kulture, vlastitoga jezika i pogleda na svijet. Veze podsjećaju da svaki govornik raspolaže različitim diskursom, a jezik nam omogućava da možemo govoriti o temama koje nas zanimaju i o kojima odlučimo govoriti, odnosno pomaže nam u povezivanju s drugim ljudima sličnih interesa. Zajednica podrazumijeva razvijanje društvene kompetencije, jer nam jezik služi za ostvarivanje kontakata s govornicima određenoga jezika, tj. kulture (prema SIT, 2001).

3. MEĐUKULTURALNA KOMPETENCIJA I NASTAVA J2

U nastavi J2 uobičajeno je govoriti o K2. No, za razvoj međukulturalne svijesti nužno je dobro poznavanje K1. Dakle, kao što je za poučavanje stranoga jezika nužno moći na njega gledati iz perspektive stranoga učenika, tako je za razvoj MKK-a nužno biti svjestan svoje kulture i na nju gledati s odmakom. Stoga bi usporedbe među kulturama trebale biti sastavni dio nastave J2.

Svako stjecanje međukulturalne svijesti prolazi kroz četiri stupnja (Hanvey, 1975; Benett,

1993). Na prvome stupnju kod učenika se javlja neprihvatanje K2 i/ili u razmišljanjima o K2 prevladavaju stereotipi. Drugi stupanj karakterizira sukob kultura i potreba za obranom vlastite kulture. To znači da dolazi do spoznaje o različitosti dviju kultura pri čemu se K2 vidi kao čudna, neobična, katkada i loša. Na trećem se stupnju počinju umanjivati razlike među kulturama i K2 više nije pogrešna i čudna, već samo drugačija. Prihvatanje K2 i njezino uvažavanje značajka su četvrtoga stupnja međukulturalne svijesti. Uvažavajući te činjenice, nastavu J2 treba prilagoditi učenicima, njihovim jezičnim i međukulturalnim sposobnostima.

Osim što udžbenici i nastavni materijali trebaju sadržavati prikaz stvarne K2, nastava se J2 može i treba nadopuniti tako da potiče razvoj međukulturalne svijesti. Na početnoj se razini učenja jezika mogu, na primjer, održavati uvodna predavanja o kulturi na prvome jeziku učenika ili jeziku koji je svima razumljiv. Takva će predavanja produbiti već postojeće znanje i povećati volju za učenjem jezika. Važno je pri tome da primjeri budu relevantni, stvarni i postojeći, da istinski prikazuju K2. Uspoređivanje dviju kultura izvrstan je temelj za obradu mnogih nastavnih jedinica, za vježbe razgovora ili pisanja. Na srednjoj je razini moguće uključiti literaturu na J1 o K2. Informacije koje učenici stječu na taj način također se mogu dalje uporabiti u nastavi – kao temelj za raspravu o pročitanome tekstu, za referat, za izradu studentskih novina i sl. S učenicima napredne razine trebalo bi ciljano raditi na razvijanju međukulturalne svijesti. To znači održavati predavanja i radionice (na J2) s temom MKK. Da bi se to moglo ostvariti, nužno je da i nastavnici sami budu prikladno obrazovani. Većina hrvatskih nastavnika stranoga i drugoga jezika to nije. Međukulturalno osobno iskustvo nastavnika značajno je i važno, ali je nedostatno. Dublji uvid u problematiku MKK omogućio bi nastavnicima kvalitetniju nastavu J2 u skladu sa suvremenim pristupima i ciljevima. Autorima bi udžbenika ukazao na dosadašnje propuste i naveo ih na promišljanje i oblikovanje novih, prikladnijih materijala, koji osim jeziku, učenika ciljano poučavaju i prikladnim i prihvatljivim ponašanjima u K2.

3. ZAKLJUČAK

Ciljevi su obrazovanja promijenjeni. To znači da su promijenjeni i ciljevi nastave stranoga i drugoga jezika. Suvremeni nastavnik J2 osim jezičnom mora vladati i visokom međukulturalnom kompetencijom, ali također biti osposobljen za poučavanje MKK. Nastava J2 traži takav pristup poučavanju i učenju J2 koji će poticati pozitivan pogled na jezičnu i kulturnu različitost i težiti tome da potakne učenike na aktiviranje eksplicitnoga i implicitnoga jezičnoga i kulturološkoga znanja i vještina s ciljem postizanja opće jezične kompetencije. Nastava SJ trebala bi stoga biti zajedničko traganje nastavnika i učenika za odgovorima na pitanja vezana uz K2, ali i K1.

S obzirom na uvjete u kojima radi većina nastavnika J2, novi se ciljevi nastave J2 mogu činiti previsokima. Ograničen broj sati, velik broj učenika, nemogućnost boravka u K2 itd. sasvim sigurno ne pomažu razvijanju MKK. No, u vrijeme opće globalizacije međukulturalna je kompetencija barem jednako važna kao i jezična. Stoga bi se njezinu poučavanju i razvijanju u nastavi drugoga i stranoga jezika trebalo posvetiti znatno više vremena nego što

joj se obično posvećuje.

LITERATURA

- Agar, M. (1994). *Language Shock: Understanding the Culture of Conversation*. New York. William Morrow.
- Bandura, E. (2003). Interview with Professor Michael Byram 1 – the concept of intercultural competence. Symposium on INTERCULTURAL COMPETENCE AND EDUCATION FOR CITIZENSHIP, School of Education, University of Durham, UK, 24–26 March 2003 <http://elt.britcoun.org.pl/forum/byrint.htm>
- Belz, J.A. (2003). Linguistic Perspectives on the Development of Intercultural Competence in Telecollaboration. *Language Learning and Technology*, Vol. 7, No. 2, 68–117; <http://ilt.msu.edu/vol7num2/belz>
- Bennett, J. M. (1993). Cultural marginality: Identity issues in intercultural training. In R. M. Paige (Ed.), *Education for the intercultural experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 109–135.
- Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon, England: Multilingual Matters
- Fantini, A. E. (2001). Exploring Intercultural Competence: A Construct Proposal, NCOLCTL Fourth Annual Conference, www.councilnet.org/papers/Fantini.doc
- Fantini, A. E. (1995). Introduction: Language, culture, and world view: Exploring the nexus. *International Journal of Intercultural Relations*, 19, 143–153.
- Galloway, V. (1985). *A design for the improvement of the teaching of culture in foreign language classrooms*. ACTFL Project Proposal.
- Hanvey, R. G. (1975). *An attainable global perspective*. New York: New York Friends Group, Center for War/Peace Studies.
- Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford, England. Oxford University Press
- Kramsch, C. (1998). The privilege of the Intercultural Speaker. In M. Byram & M. Fleming (ur.) *Language Learning in Intercultural perspective: Approaches Through Drama and Ethnography*, New York, Cambridge University Press, 16–31

- SIT – School for International Training (2004). *Communicative Activities for the Language Classroom*, Center for Intercultural Programs, School for International Training, Brattleboro, Vermont

(Footnotes)

¹ U ovome se radu radi jednostavnosti rabi termin drugi jezik (J2) i za drugi i za strani jezik ponajprije kako bi njegova veza s drugom kulturom (K2) bila zornija. Termin strani jezik rabi se kada je drugi i strani jezik nužno razgraničiti, odnosno kada među njima, a u svjetlu ovoga rada, postoje razlike.

² U literaturi se, uz navedeni, pojavljuju i brojni drugi nazivi: *intercultural competence, global competence, global citizenship, cross-cultural competence, international competence, intercultural effectiveness, intercultural sensitivity*.

³ Ovako oblikovani i opisani stupnjevi nastali su za potrebe programa koje provodi *School for Intenentional Training* u Brattleborou u Vermontu (SAD) čiji polaznici odlaze na studijske boravke različitoga trajanja u mnoge zemlje svijeta. Trina skupinama takvih studenta autorica je 2003. i 2004. predavala hrvatski kao strani jezik tijekom njihova boravka u Zagrebu, a u sklopu programa *The Balkans: Gender, Transformation, and Civil Society*. Dr. Alvino Fantini za nastavnike je toga programa u jesen 2004. u Zagrebu održao višednevnu radionicu o poučavanju međukulturalne kompetencije na kojoj je sudjelovala i autorica.

⁴ Izvorni nazivi glase: 1. *novice*, 2. *intermediate*, 3. *advanced*, 4. *superior*.

⁵ Prema engleskome *folk dances, festivals, fairs, food*.

⁶ Pristup poznat pod nazivom 5C prema engleskome *communication, cultures, comparisons, connections, communities*.

IMPORTANCE OF THE INTERCULTURAL COMPETENCE IN LEARNERS OF CROATIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

It is a known fact that learning and teaching a foreign language involves direct or indirect learning (teaching) about culture, i.e. about some of the basic cultural facts necessary to cope and survive in the country where the L2 is spoken.

Various groups of students learn foreign languages primarily in order to communicate in everyday life. To do this in the best possible way it is important not only to be competent in the language but also to have some degree of intercultural competence. Learning the local habits, cultural etiquette, and cultural rules of behaviour etc. should be of equal importance in the language curriculum as learning grammar and writing. Not knowing about local cultural behaviour can lead to a misunderstanding even more often than a usage of incorrect case endings. Actually, it seems that a moderate amount of intercultural competence is necessary to be learnt even before language competence because it is often needed already before the first contact with new culture.

In this paper the importance of intercultural competence in foreign language curriculum is being discussed.

Key words: intercultural competence, second language, foreign language, glotodidactics